

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Резюме

У статті розглядається одна з найскладніших науково – практичних проблем сучасної психологічної науки – особливості розвитку музичних здібностей, а саме їх емоційного компоненту. Розглядаючи психологічні особливості розвитку ладового відчуття, як структурного компонента музичних здібностей, ми в першу чергу маємо звернути увагу на особливості розвитку емоційності виконавця. Тому є актуальним звернути увагу на розробку комплексу методів для розвитку емоційності у виконавців музичних творів. **Мета дослідження:** розробити комплекс методик для розвитку емоційності вихованців позашкільних навчальних закладів, а саме учнів, що навчаються в музичних гуртках при палацах та будинках творчості дітей та юнацтва засобами арт-терапії, як одного із сучасних напрямлень практичної психології. Для вирішення поставлених завдань використовувались наступні **методи дослідження:** аналіз наукової літератури; експертна оцінка розвитку музичних здібностей вихованців хорової студії; логіко-структурне моделювання для розробки комплексу методик з розвитку емоційності; виконання завдань на рефлексію, аналіз продуктів діяльності вихованців при виконанні розроблених індивідуальних завдань. **Результати:** на основі теоретичного аналізу наукової літератури визначено емоційність, як основу ладового відчуття в структурі музичних здібностей. Для розвитку емоційності розроблено комплекс арт-терапевтичних методик, зокрема «Мушля», «Крила янголів», «Янголи», «Замки із піску», «Два камінчики». **Висновки:** емпірично підтверджено, що запропоновані методи розвитку емоційності у вихованців є ефективними і можуть бути рекомендовані для використання в комплексних програмах розвитку музичних здібностей.

Ключові слова: вихованці позашкільних навчальних закладів; ладове відчуття; методи арт-терапії; музичні здібності; розвиток емоційності.

Вступ. Вивчення музичних здібностей являє собою одну з найскладніших науково – практичних проблем сучасної психологічної науки. Впродовж всієї історії розвитку психології дослідники зверталися до вивчення проблеми музичності, але на сьогодні питання розвитку музичних здібностей так і лишається з багатьма невідомими. Розглядаючи психологічні особливості розвитку ладового відчуття, як структурного компонента

музичних здібностей, ми в першу чергу маємо звернути увагу на особливості розвитку емоційності виконавця. Тому є актуальним звернути увагу на розробку комплексу методів для розвитку емоційності у виконавців музичних творів.

Мета дослідження: розробити комплекс методик для розвитку емоційності вихованців позашкільних навчальних закладів, а саме учнів, що навчаються в музичних гуртках при палацах та будинках творчості дітей та юнацтва засобами арт-терапії, як одного із сучасних напрямлень практичної психології.

Виходячи із поставленої мети, нами сформульовані наступні **завдання** дослідження:

- Проведення теоретичного аналізу робіт з розвитку музичних здібностей;
- Розробка комплексу методик для розвитку емоційності засобами арт-терапії.
- Визначення ефективності розроблених методів розвитку емоційності у вихованців.

Для вирішення поставлених завдань використовувались наступні **методи дослідження:** аналіз наукової літератури; експертна оцінка розвитку музичних здібностей вихованців хорової студії; логіко-структурне моделювання для розробки комплексу методик з розвитку емоційності; виконання завдань на рефлексію, аналіз продуктів діяльності вихованців при виконанні розроблених індивідуальних завдань.

Результати. Найґрунтовніше концепція розвитку музичних здібностей у вітчизняній психології розкрита в монографії Б.М. Теплова (Теплов, 2004). Він довів можливість існування трьох таких основних показників музичних здібностей:

1. Ладове відчуття, тобто здатність емоційно розрізняти ладові функції звуків мелодії. Цю якість можна назвати емоційним компонентом музичного слуху.

2. Здатність до слухового уявлення, тобто довільне користування слуховими уявленнями, що відображають звуковисотний рух. Це слуховий компонент музичного слуху.
3. Музично–ритмічне відчуття, тобто відчуття емоційної виразності музичного ритму і його точного відтворення.

Дослідження стосовно розвитку слухових уявлень та музично-ритмічного відчуття певною мірою представлені в сучасній психології та педагогіці, то питання розвитку емоційного компоненту музичного слуху ще й досі лишається відкритим.

Ладове відчуття, за словами Б.М. Теплова, «утворює нерозривну єдність з відчуттям музичної висоти, тобто висоти, відокремленої від тембру. Ладове відчуття безпосередньо виступає в сприйманні мелодії, в чутливості до точності інтонації. Воно поряд з відчуттям ритму утворює основу емоційного відгуку на музику. У дитячому віці його характерний прояв – любов та інтерес до слухання музики».

Ладове відчуття разом із здатністю до слухового уявлення складає основу гармонічного слуху. На більш високих щаблях розвитку утворюють те, що називають внутрішнім слухом. Ця здібність утворюється на основі поєднання музичної пам'яті та музичної уяви особистості.

Н.О. Ветлугіна зазначає, що в дослідженнях проблем музичності не дістала розвитку думка Б.М. Теплова про єдність слухових та емоційних компонентів в структурі музичності. На кожній стадії свого розвитку дитина емоційно відгукується на вираження інтонації, на музику, що містить в собі відображення відчуттів.

Українська дослідниця С.І. Науменко (Науменко, 1995) вважає, що музичні здібності мають емоційно-рухову природу і виявляються в особливостях сприймання музики, а саме – його звукообразності.

Визначення емоційності, як психологічної категорії, на нашу думку, найбільш коректно відображене в психологічному словнику за редакцією Н.А. Побірченко (Побірченко, 2007). Словник дає наступне визначення

поняття емоційності: «Емоційність – психологічна властивість особистості, яка визначає зміст, якість, динаміку виникнення, протікання й припинення емоційних станів та зовнішнє їх вираження; чутливість до емоціогенних ситуацій. Емоційність відображає явища навколишнього світу та ситуації, які мають особливу значущість для особистості».

У формуючому експерименті даного дослідження брали участь учні хорової школи м. Хмельницького віком від 8 до 12 років, які за результатами попереднього експертних оцінок показали найнижчий результат за рівнем розвитку їх музичних здібностей. Експериментальна група добиралась таким чином, що окрім низького рівня розвитку зазначених здібностей у дітей також відзначалися відносно низькі показники розвитку за іншими досліджуваними нами показниками (стійкість та об'єм уваги, сформованість моторних функцій, мотиваційний компонент та ін.). Ми сподівалися, що впливаючи певним чином на сформованість структурних компонентів особистості дитини, ми тим саме покращимо її здатність до музиціювання. Слід зауважити, що виходячи із особистісної специфіки досліджуваних, ми не сподівались на швидке покращення їх результатів у даному виді діяльності.

Оцінювання музичних здібностей дітей проводилося експертами, в якості яких виступили викладачі-практики зазначеної хорової школи. Завданням експертів було оцінювання кожної здібності за п'ятибальною системою (з точністю до десятих). Далі по кожній здібності, що була оцінена експертами виводилось її середньоарифметичне значення.

Перше оцінювання здібностей проводилось на початку експерименту. В ході проведення формуючого експерименту робились поточні зрізи досягнень дітей, останнє оцінювання проводилось через місяць після закінчення роботи з досліджуваним. Тобто, експерти давали оцінку здібностям дітей на кожному з етапів роботи.

Особливості проведення формуючого експерименту полягали в тому, що дослідження тривало протягом навчального року без відриву від занять, що

стало можливим саме в умовах роботи в закладі позашкільної освіти. Отже, діти відвідували заняття з психологом у додатковий час і відвідування даних занять не контролювалось а ні з боку вчителів, а ні з боку батьків. Ми можемо казати, що такий підхід певним чином міг стимулювати прояви вольової активності та певної мотивації у дітей.

Висвітлюючи загальні особливості поведінки дітей під час роботи з психологом, можна зазначити, що досліджувані займалися з цікавістю, виконували усі вимоги експериментатора, виказували позитивне ставлення до занять. Звертаючи увагу на особливості психічного стану дітей під час проведення експерименту, зазначимо, що для даної групи дітей характерними були прояв тривожності, низька самооцінка, відчуття психологічного дискомфорту у концертній та екзаменаційній ситуаціях. У деяких з досліджуваних відчувався бар'єр у спілкуванні з однолітками.

Формуючий експеримент проходив в декілька етапів, для формування різних компонентів музичних здібностей нами була запропонована комплексна програма розвитку музичних здібностей, одним із компонентів якої були арт-терапевтичні техніки розвитку емоційності вихованців. Після завершення експерименту, проведено повторний зріз оцінювання музичних здібностей у дітей, результати представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісний розподіл досліджуваних у групах за рівнем розвитку їх музичних здібностей до і після проведення експерименту

Рівень музичних здібностей	Кількість досліджуваних (у %)			
	Контрольна група		Експериментальна група	
	На початку експерименту	В кінці експерименту	На початку експерименту	В кінці експерименту
Низький	2,6	5,1	13,3	13,3
Середній	53,8	35,9	80	60
Високий	43,6	59	6,7	26,7

За результатами отриманих даних можна зробити наступні висновки. На початку експерименту в контрольній групі переважна більшість вихованців

мали середній та високий рівні розвитку музичних здібностей, в експериментальну групу було обрано дітей переважно з середнім та низьким рівнем розвитку музичних здібностей. За результатами експертного оцінювання здібностей дітей ми бачимо тенденцію покращення музичних здібностей в контрольній групі досліджуваних в кінці проведення експерименту. Аналізуючи отримані дані, можемо говорити про зменшення кількості дітей з середнім рівнем розвитку музичних здібностей до і після проведення експерименту (відповідно 80% та 60%). Група досліджуваних з високим рівнем сформованості даних здібностей поповнилась на ті самі 20%. Кількість дітей в групі з низькими показниками музичності залишається стабільною. Такі результати, на нашу думку, свідчать про позитивний вплив запропонованих заходів з покращення процесу навчання дітей музиці, але для отримання більш вагомих результатів у дітей з низьким рівнем розвитку музичних здібностей, потрібен триваліший період часу.

Для перевірки суттєвості зсуву показників в контрольній та експертній групах використовувався Т – критерій Т. Вілкоксона. Для експериментальної вибірки $T_{emp} = 20$, що на рівні достовірності $p \leq 0,05$ менше за $T_{кр}$. Отже, інтенсивність зсувів в типовому напрямку перевищує інтенсивність зсувів в нетиповому напрямку, тобто, має місце покращення рівня розвитку здібностей дітей під впливом запропонованих заходів.

Дискусія. Вважаємо, що саме в арт-терапевтичному підході емоційність дитини може розкритися як найкраще. Для розвитку емоційної складової в структурі музичних здібностей нами було розроблено наступні техніки арт-терапії : «Мушля», «Крила янголів», «Янголи», «Замки із піску».

Методика «Мушля». Опис методики: Методика «Мушля» відноситься до арт-терапевтичних методик, що можуть застосовуватися в індивідуальному, парному чи груповому консультуванні. В основі методики лежить метафора поєднання краси та розчарування, міцності та крихкості в одному об'єкті. Головна ідея методики «Мушля» – прийняття власного Я через опосередкований об'єкт.



Рис. 1. Мушлі

Інструменти та матеріали: мушлі різної форми та розмірів, гуаш чи акрилові фарби, пензлики.

Інструкція: Виберіть собі мушлю. Розгляньте уважно її з усіх сторін. Яка ця мушля? Як Ви думаєте, де цю мушлю було знайдено? Яка історія цієї мушлі? Який шлях пройшла мушля до того, як Ви взяли її до рук?

- Назвіть 3 – 5 позитивних якостей мушлі, які Вас приваблюють в ній (в її зовнішніх характеристиках, в структурі матеріалу мушлі, в її історії).
- Назвіть 3 – 5 негативних якостей мушлі, які можуть викликати у Вас розчарування.
- Подумайте, яким чином зазначені позитивні та негативні якості притаманні Вам, яким чином вони проявляються у Вас?
- Які якості з перерахованих, на Вашу думку, найбільш яскраво виражені у Вас, які намагаєтеся проявляти, а які Ви приховуєте від оточуючих?
- Подумайте, що означають для Вас ці приховані якості?

Після закінчення обговорення пропонуємо взяти фарби та розфарбувати мушлю так, як Вам би хотілося. Можна робити будь-які спонтанні малюнки на мушлі.

- Що Ви відчуваєте в процесі розфарбовування?

- Які образи виникають під час розфарбовування? Спробуйте створити з розфарбованих мушель якусь композицію.



Рис. 2. Ілюстрація до методики «Робота з мушлями – метелик»

- Що відчуваєте після закінчення роботи?
- Які емоції і відчуття виникають при спогляданні розфарбованої мушлі, створеної композиції? На що це схоже у Вашому житті? Як Ви асоціюєте себе із створеним об'єктом?

Методика «Крила янголів». _Робота з власними мріями, бажаннями, очікуваннями. Звертання до сил природи про здійснення мрій.

Інструменти та матеріали: парні мушлі різного розміру, білий двосторонній картон А4, фарби, пензлики, термоклей.

Завдання: Намалюйте на картоні образ людини в сорочці, приблизно такий, як показано на малюнку. Він може бути будь-якого кольору та розміру. Не промальовуйте обличчя. Подумайте про свою мрію чи бажання, яке Ви чомусь не намагаєтеся здійснити.

- Які Ваші думки чи переживання заважають здійснити мрію?

Виберіть дві парні мушлі і наклейте їх на намальовану фігуру так, наче вони є крилами янгола.



Рис. 3. Ілюстрація до методики «Крила янгола»

- Подумайте, які «крила» є у Вас для здійснення мрії?
- Які якості, люди, обставини, дії є для Вас ресурсом, щоб реалізовувати власні бажання?

Методика спонтанного малювання «Янголи». Робота з власними мріями, бажаннями. Пошук гармонії в здійсненні власних бажань.

Інструменти та матеріали: парні мушлі, папір для малювання аквареллю, фарби, пензлики різних розмірів.

Завдання: Згадайте мрію, яку б Ви хотіли здійснити. Подумайте, з якими кольорами у вас асоціюється ця мрія? Виберіть три кольори своєї мрії.

Білим ґрунтом заґрунтуйте папір для малювання, починаючи з середини і рухаючи пензлик по колу. Нанесіть другим шаром плямами вибрані фарби кольору мрії. Вологим пензлем розмажте фарби по колу, рухаючись від центру паперу, повторюючи контури ґрунтованого шару. Дайте фарі підсохнути.

Поверх створеного фону намалюйте фігурку янгола, використовуючи обрані попередньо кольори. Візьміть дві мушлі і розташуйте їх на малюнку, утворюючи крила янгола.

- Що для Вас означають кольори, які обрали для малювання мрії?
- Які емоції і переживання виникали у Вас під час малювання?
- Які ресурси є у Вас для здійснення власної мрії?
- На яку підтримку ззовні Ви очікуєте для здійснення мрії?



Рис. 4. Ілюстрація до методики «Янголи»

Методика «Замки із піску». Робота із переживаннями стосовно здійснення мрій, переживаннями фрустрації нездійсненності мрії. В основі техніки лежить переживання метафори зведення піщаних замків.

Завдання: Згадайте будь-яку Вашу мрію, здійснення якої Ви відкладаєте вже багато часу. Подумайте, яка асоціація виникає у Вас при згадуванні про нездійснену мрію. Якби ця мрія була замком – якою вона б була? Уявіть, якого кольору був би цей замок, які там були б кімнати, обстановка, звуки та запахи. Чим ба Вам хотілося наповнити цей замок, що б там могло відбуватися? Кого б Ви хотіли туди запросити?

Побудуйте Ваш замок мрії із піску на березі моря. Використовуйте для оздоблення будь-які додаткові знахідки на узбережжі – мушлі, водорості, каміння та ін. Зробіть фотографію створеного Вами замку.

- Які емоції і відчуття виникали у Вас в момент будівництва замку мрії?

- Які відчуття у Вас є після завершення роботи?
- Подумайте, які у Вас є ресурси для здійснення мрії.



Рис. 5. Ілюстрація до методики «Замки із піску».

Через деякий час, можливо на наступний день чи після припливу погляньте, як змінився Ваш піщаний замок. Чи зруйнувався він повністю, частково, чи його зовсім не зачепило водою?

- Які у Вас виникають емоції та думки, дивлячись на нього?
- Що є причиною, що замок було зруйновано?
- Згадайте, як в житті Ви реагуєте на зовнішні фактори, через які Ви не можете здійснити свою мрію.
- Як часто при сутичці із зовнішніми факторами, на які Ви не можете вплинути, Ви відступаєте від здійснення Вашої мрії?
- Подумайте, що можна було б зробити, що б піщаний замок не зруйнувався? Запропонуйте якомога більше варіантів вирішення проблеми, навіть найфантастичніших.
- Які із запропонованих методів по збереженню піщаного замку можна застосувати для здійснення Вашої мрії?
- Як часто в своєму житті Ви будуєте так звані «піщані замки» замість реального здійснення власних мрій?

Методика «Два камінчики». Камінці, знайдені на березі моря можуть виступати в якості образів, що заміщають реальних суб'єктів певних комунікацій, існуючих стосунків.

Завдання. Знайдіть серед камінців на березі моря два, один з яких Вам найбільше сподобався і один, який викликає у Вас негативні відчуття.

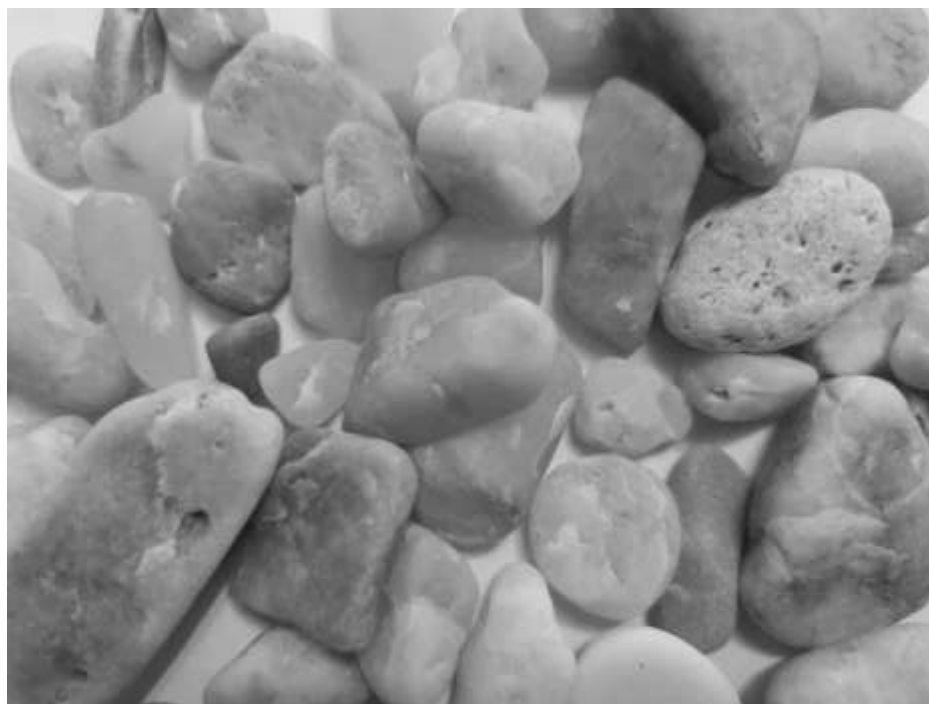


Рис. 6. Ілюстрація до технік роботи з камінням

Роздивіться уважно камінці. Розкажіть про той камінчик, який Вас найбільше приваблює:

- Який це камінчик? На що він схожий?
- Яка, на Вашу думку, історія цього камінчика?
- Чим цей камінчик схожий на Вас?

Розкажіть про камінчик, який Вам не до смаку.

- Який цей камінчик? Чому саме його Ви обрали?
- Які риси та характеристики цього камінчика Вас не приваблюють?
- Як Ви відноситеся до перерахованих рис в реальному житті?

- На скільки те, що Ви розказали про камінчик є історією «про Вас»?

Подумайте, яким чином ці два камінчики доповнюють одне одного. Пофантазуйте на те, яка може бути спільні історія цих камінців. Зробіть реальністю дану історію так, як Вам цього найбільше до вподоби: можете кинути камінчики у воду, залишити на березі, побудувати щось з них, забрати із собою, пофарбувати, покласти до акваріуму та багато всього іншого.

Висновки. За результатами проведеного дослідження було зроблено такі висновки. На основі теоретичного аналізу наукової літератури визначено емоційність, як основу ладового відчуття в структурі музичних здібностей. Для розвитку емоційності розроблено комплекс арт-терапевтичних методик, зокрема *«Мушля»*, *«Крила янголів»*, *«Янголи»*, *«Замки із піску»*, *«Два камінчики»*. Емпірично підтверджено, що запропоновані методи розвитку емоційності у вихованців є ефективними і можуть бути рекомендовані для використання в комплексних програмах розвитку музичних здібностей.

Перспективою подальших досліджень є розробка комплексних програм з розвитку здібностей дітей в рамках позашкільної освіти, розробка програм зниження тривожності дітей засобами арт-терапії, розробка бази арт-терапевтичних методів корекційної роботи з вихованцями позашкільних навчальних закладів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Теплов, Б.М. (2004). Психология и психофизиология индивидуальных различий. М.: Издательство МПСИ; Воронеж: НПО «МОДЭК»

Науменко, С.І. (1995). Основи вікової музичної психології. К.: Український центра творчості дітей та юнацтва.

Побірченко, Н.А. (2007). Психологічний словник. Retrieved from http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

REFERENCES

Teplov, B.M. (2004). Psihologija i psihofiziologija individual'nyh razlichij [Psychology and psychophysiology of individual differences]. M.: Izdatel'stvo MPSI; Voronezh: NPO «MODJeK»

Naumenko, S.I. (1995). Osnovy vikovoi muzychnoi psykholohii [Basis of age musical psychology]. K.: Ukrainskyi tsestra tvorhosti ditei ta yunatstva.

Pobirchenko, N.A. (2007). Psykholohichni slovnyk [Psychological dictionary]. Retrieved from <http://elibrary.kubg.edu.ua>

Datsun O.

DEVELOPMENT OF EMOTIONALITY OF STUDENTS OF EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL INSTITUTION BY ART THERAPY

The article considers one of the most difficult scientific and practical problem of modern psychological science, in particular the peculiarities of musical abilities development, namely their emotional component. Considering the psychological features of fricative feeling development as a structural component of musical abilities, firstly we have to pay attention to the peculiarities of emotional performance extension. Therefore, it is important to pay attention to the set of methods development for increasing of emotionality in performers of musical works. **The purpose** of the study is as follows: to develop a set of methods for the emotional students development from extracurricular educational institutions, namely students studying in music clubs at palaces and houses of creativity for children and youth through art therapy, as one of the modern areas of practical psychology. The following **research methods** were used to solve the set tasks: analysis of scientific literature; expert assessment of the musical abilities development of students in the choir studio; logically structural modeling for the development of set techniques for the increasing of emotionality; performance of tasks for reflection, analysis of student activity products during performance of the individual tasks. **Result:** based on the theoretical analysis of the scientific literature, emotionality is defined as the basis of mood in the structure of musical abilities. For developing emotionality a set of art-therapeutic methods has been developed, in particular, «Shell», «Wings of Angels», «Angels», «Sand Castles», «Two stones». **Conclusions:** it is empirically confirmed that the proposed methods of student's emotional development are effective and can be recommended for using in comprehensive programs of musical abilities development.

Keywords: development of emotionality; fricative feeling; methods of art therapy; musical abilities; students of extracurricular educational institution.